

tivnijeg stava prema religiji od ateista. Ta nam terminologija izgleda malo proizvoljna. No da li je Ivan ateist ili nije, potvrdit će i Aljošine riječi: Ti si možda sam mason... Ti ne vjeruješ u Boga«,⁶⁷ iako Ivanovo filozofiranje o Velikom Inkvizitoru pokazuje i neko traženje, »ali starac ne popušta dosadašnjoj ideji«. ⁶⁸ A to je upravo protukristovska ideja u egzistiranju i djelovanju. Ako je starac plod Ivanove nutrine, onda je Ivan — možemo reći — protukristovski orijentiran, ateistički. Kao takvoga ga muči oproštenje.

Oproštaj nije u tome, što je majka dječakova stradala, što je Krist stradao.⁶⁹ Argumentacija je daleko dublja: Krist oprašta jer ne gleda na pravdu u kojoj se Ivan stalno vrti, nego na darivanje, žrtvu i ljubav, koja nije ovozemaljsko mjerilo, već nešto što nadvisuje to mjerilo — tu pravdu. To jasno proizlazi iz shvaćanja Dostojevskoga.

STARI ZAVJET U NOVOM PRIJEVODU SILVIJA GRUBIŠIĆA

Hrvatska Biblija: Stari zavjet, sv. I—VIII, Chicago itd. 1973—1984; preveo i popratio razjašnjenjima Silvije Grubišić, franjevac.

Marko Mišerda

Prevodilačko ime Silvija Grubišića, hercegovačkog franjevca koji već više od četiri desetljeća dijeli sudbinu hrvatskih iseljenika, poznato je domovinskoj javnosti po prijevodu Petoknjžja uvrštenog u sadašnje standardno hrvatsko izdanje Biblije, izdano u Zagrebu prvi put godine 1968. Već sama ta činjenica zavrijeđuje da se njegova biblioteka starozavjetnih knjiga predstavi našim čitateljima.

Zanimljivo je da Grubišić nije prošao kroz stručne biblijske škole, no njegova poduzetnost prevladala je sve poteškoće. Kako sam priča, sve je počelo vrlo jednostavno:

»Meni nije nikako moglo pod kapu ovako često izdvajanje Novoga zavjeta bez Staroga [t. j. u novije vrijeme u nas]. Činilo mi se kao siječenje zdravog jedrog stabla u cvatu. Može li odsječeni dio, makar posaden u najbolje tlo, pravo dozreti i najbolje plodove donijeti?

Uto mi dopane ruku Hebrejska Biblija. Sa svim znanstvenim aparatom obuhvaća malo više od 1400 stranica. Nabavim više gramatika i rječnika. Služba, na koju sam poslije stavljen, tražila je da najviše vremena provodim u svojoj sobi. Nečim sam se morao bavljati. Stoga se prihvatim prevađanja Staroga zavjeta. Počnem najprije s Knjigom Joba. Smatraju je najtežom. Ako ustrajem do kraja, velim, druge će biti lakše. Prevedem i Velepjesan. U Zagrebačkom se izdanju Biblije iz 1968. u Uvodu u Knjigu Joba napominje: *Ovdje-ondje poslužio nam je i rukopisni prijevod Silvija Grubišića*. Kad sam to pročitao, osobito kad sam vidio Petoknjžje u svom prijevodu u onom uglednom izdanju, osjetio sam se osokoljenim i nastavim radom.« (S. Grubišić, *Pripovijest o Bibliji, S puta po biblijskim zemljama*, Chicago 1979, str. 183).

⁶⁷ Nav. dj., str. 290.

⁶⁸ Isto, str. 290.

⁶⁹ Nikolaj Berdjajev, *Duh Dostojevskog*, str. 191—2.

Osim toga, još je jedan razlog s kojeg se je Grubišić dao na cjelovito prevođenje Biblije:

»Prije pet godina cijela je Biblija izdana u Zagrebu u stotisućnoj nakladi. Domovinska javnost ono je izdanje toplo prihvatila i veselo pozdravila. Kritika je ipak zapazila u prijevodu stanovitu *neujednačenost*. To je jedan razlog, da smo mi nastavili prevađanjem. Ima i drugih. Nova značenja, postizavana suvremenim otkrićima na biblijskom polju, valja nastojati unositi u hrvatsku Bibliju« (S. Grubišić, *Predgovor iseljeničkom izdanju, HB, sv. I (1973), 21983, str. XI—XII*).

Dakle, osim vlastite sklonosti takvom poslu, Grubišića su u prevođenju hrabrila u međuvremenu nadošla priznanja, a na potpuni prijevod Biblije odlučio se, čini se, poglavito s razloga ne bi li postigao veću ujednačenost prijevoda. Cjelovito izdanje predviđeno je u 12 knjiga, SZ u 8, NZ u 3 knjige, a u zadnjoj donijet će popis pretplatnika i dobročinitelja.

Nije nam nakana ulaziti ovdje u kritičko prosuđivanje prijevoda, uspoređujući ga s originalom i drugim prijevodima, samo bismo htjeli predstaviti Grubišićevu biblioteku, izričući po koju opasku, više u smislu dojma nego nekog jasnog suda. Najprije nekoliko riječi o ovom izdanju općenito, potom o svakom svesku zasebno. Po uzoru na različita inozemna izdanja, Grubišić je svoj prijevod naslovio nacionalnim imenom: **HRVATSKA BIBLIJA**. Dosadašnjih osam svezaka obuhvatili su cijeli SZ, kako nam kaže i podnaslov. Hrvatska Biblija počela je izlaziti godine 1973. Te je i slijedeće godine tiskan po jedan svezak u ciklostilskoj tehnici. Od trećega sveska primijenjena je tehnika knjigotiska, pa su u drugom izdanju i prva dva sveska također tiskana knjigotiskom. Tisak je vrlo pregledan, a veličina knjiga je 13,5/15,5 X 23 cm. Prema još uvijek važećem anglo-američkom običaju — nekad su tako radili i drugi — posebno su isticani brojevi poglavlja. Slijedi također njihov način citiranja glave/redka (1:1, a ne 1, 1). U sam biblijski tekst unesene su neke podjele, no kako je *Sadržaj* uvijek sumaran, treba listati cijelu knjigu da se uoče takve veće podjele. Međunaslova ima dosta, što olakšava čitanje. Svaki svezak i svaka knjiga provideni su kratkim predgovorima (stranica-dvije), a uz svako poglavlje dodano je po nekoliko bilježaka (donešenih na dnu iste stranice na koju se odnose). Svesci su također ilustrirani Doréovim ili sličnim slikama, nađe se i pokoja fotografija spomenika iz biblijskih vremena. Zemljopisnih karata nema.

Prevodilac slijedi Kittelovo izdanje hebrejskoga teksta (koje je u međuvremenu bilo temeljito revidirano, izd. K. Elliger — W. Rudolph, 1967/77). Literatura kojom se prevodilac služio, navedena uz svaki svezak, donosi niz konzultiranih prijevoda, te niz općih enciklopedijskih djela; ovdje-ondje naveden je pokoji komentar. U pogledu pisanja uvoda i bilježaka Grubišić se ne drži nekoga jasnog kriterija, osim možda da želi biti prigodan a ne previše stručan, vjerojatno vođen javnošću kojoj je prijevod namijenjen (hrvatski iseljenici). Vrlo je važna napomena koju prevodilac nekoliko puta ponavlja (uz sv. I, II, VII. i VIII.), naime: »U podjeli knjiških štiva na dijelove... i podnaslove... slijedimo, uglavnom, Novu američku Bibliju, The New American Bible.« Čini se da je upravo ovaj prijevod utjecao na Grubišića i u mnogim prevodilačkim rješenjima.

Pogledajmo sada pojedine sveske. Prvi svezak obuhvaća *Mojsijevo Petoknjžje: Postanak, Izlazak iz Egipta, Levitski zakoni, Brojđba u pustari, Tumačenje nauka*. Prvo iseljeničko izdanje izišlo je 1973, dok ovo, drugo, iz god. 1982, na 319 str., jest — kako Grubišić označuje — osmo, računajući sva zagrebačka, gdje je objavljen njegov prijevod Petoknjžja. Zapravo, uredništvo zagrebačke Biblije doradivalo je prvotni Grubišićev prijevod, a ovdje je prevodilac — on sebe radije zove prevoditeljem — ponovno dotjeravao taj isti prijevod.

Modificiranje naslova pojedinih knjiga indikativno je za Grubišićev prevodilački postupak: revizija ranijeg prijevoda, čini se, sastoji se prije svega u iznalaženju pogodnijih hrvatskih izraza i izričaja. Otuda novosti i u pi-

sanju biblijskih imena (tako je i »Jahve« dosljedno zamijenjen s »Gospodin«), kao i u naslovima biblijskih knjiga.

Drugi svezak, (1974) 21983, 184 str., donosi *Pet starozavjetnih knjiga: Rوتا, Job, Životne upute, Velepjesan, Presjedatelj*. Uočljiva je ovdje prevoditeljeva sklonost razmišljanju o vremenima prognanstva, što nije bez osobne note. Kako ovaj svezak donosi dosta poetskih tekstova, gdje čitanje ne teče tako glatko, zamjećuje se Grubišićeva sklonost upotrebi perfekta, i uopće razgovornog jezika. Dakako, ni ovdje ne nedostaje nastojanje za iznalaženjem osobitih izraza, pa i s obzirom na nazive knjiga: *Životne upute (Izreke), Velepjesan (Pjesma nad pjesmama), Presjedatelj (Propovjednik)*.

Treći svezak Hrvatske Biblije izdan je god. 1975. XIV + 207 str., posvećen kard. Šeperu, a donosi *Psalme*. U predgovoru prevoditelj se osvrće na neka sadržajna pitanja (posebno zastupljenošću uskrsnuća), ističe kako se služio Dohoodovnim komentatom, dok se u uvodu bavi tehničkim pitanjima ove knjige. Osim toga, svaki psalam popraćen je kraćim uvodom, što daje orijentaciju za razumijevanje teksta. U osobite izraze, svakako će ići dosta rabljen glagol »hvalosloviti«; upotrebljava i glagol »psalmirati« (npr. Ps 108, 2). Kad čovjek pročita vers kao ovaj: Blagoslovljen bio Gospodin, brdina moja, koji mi je uvježbao ruke za ratove, mišice za okršaje (Ps 144, 1), mora zastati pred sugestivnom riječju »brdina«! Možda je ovo dobar primjer koliko prevodilac inzistira na zasebnim (izoliranim?) izrazima. Ali tada je u opasnosti jezični sklad rečenice, i još više psalma kao cjeline. U svakom slučaju, stvar bi trebalo pobliže studirati da bi se dao jasan sud o ovom prijevodu Psalama.

Četvrti svezak, tiskan god. 1976, X + 252 str., naslovljen je *Prvi proroci: Jošua, Suci, Samuel — obje knjige, Kraljevi — obje knjige*. Pojedine knjige popraćene su uvodom koji upozorava čitatelja na osobitost dotične knjige. Interes je, kao i obično, usredotočen na vjersku pouku. Vidi se kako Grubišić vodi brigu o svojim čitateljima. Možemo primijetiti kako se ovo štivo dosta dobro čita, čini se, zahvaljujući nekim stilističkim i leksičkim neobičnostima.

Peti svezak nosi naslov *Poruka povratnika: Ljetopis I—II, Estera, Ezra, Nehemija*. Tiskan je god. 1978, na VI + 156 str. Grubišić u predgovoru na svoj način aktualizira poruku ovih knjiga, a u uvodu se bavi autorstvom (Ezra). Tendencija aktualiziranja vraća se u svezi s knjigom Estere, gdje Grubišić pridodaje svoja razmišljanja o mogućim iransko-hrvatskim vezama, temeljena na povijesno-folklornim opažanjima (uvod, str. 91—96 i više bilježaka uz prijevod), a zaključuje ovako: »Na koncu, — iako će se možda naše zaključivanje nekima učiniti presmiono, jer otvara novi pogled u hrvatsku povijest, povezujući je izravno s Biblijom, no unatoč izlaganju prigovorima tvrdim: Esterina knjiga potvrđuje hrvatsko iransko podrijetlo« (str. 96)!

Doista smiono! Dodajmo ovdje kako se je Grubišić ozbiljnije pozabavio tim pitanjem te je pohodio staru Arhoziju (Iran), o čemu je napisao putopis *Od pradomovine do domovine, Hrvatska pripovijest od 520. godine prije Krista do 1976. poslije Krista* (Chicago 1979, X + 380 str., ilustr.).

Šesti svezak, objavljen god. 1981, X + 346 str., obuhvaća *Velike proroke: Izaija, Jeremija, Ezekiel, Daniel*. Uz nekoliko osnovnih informacija u predgovoru, prevodilac pokazuje nešto više pažnje prema Izaiji i Danijelu, makar na različite načine. Ne ulazi u vrlo komplicirana pitanja vezana uz dotične knjige, tek s nekim općenitim pogledom prepušta tekst čitatelju. U proćokim knjigama, kao malo gdje drugdje (makar poetske i mudrosne nisu daleko), u mnogim prevodilačkim rješenjima na teškom je ispitu silni pot-hvat Silvija Grubišića. Naime, ako se i ne čini da je teško prevesti tekst, po naravi proročkih spisa prijevod je neobično ovisan o razumijevanju određene cjeline teksta, čak unutar istog poglavlja. Jer, svaki je prijevod već i interpretacija, a dobar prijevod može se načiniti samo ako se doista uđe u svijet — i probleme — pojedine knjige. Prvi dojam pri čitanju ovoga prijevoda pobuđuje stanovite rezerve, što je sudbina svakoga prijevoda, u većoj mjeri onih gdje jedan čovjek sve prevodi.

Sedmi svezak donosi *Dvanaest proroka i Tužaljke*, tiskan je god. 1983, na VIII + 174 str. Napomenimo nekoliko sitnih promjena u imenima ovih proroka: Mika, Zekarija, Malaki. Grubišić je neumoran! Kao i obično, sve su knjige providene kraćim, općenitim uvodom. Grafička novost ovoga jesu imena proroka popraćena kratkim isječcima u hebrejskim pismenima, baš kao vinjeta!

Završni, osmi svezak donosi *Posljednje starozavjetne knjige: Baruk, Tobit, Judita, 1—2 Makabejska, Sirak, Mudrost*; tiskan 1984. god., na X + 272 str. Ovaj svezak donosi, dakle, tzv. deuterokanonske knjige SZ, gdje prevodilac slijedi Rahlfsovo izdanje Septuaginte. U predgovoru Grubišić podsjeća kako »ovim sveskom završujemo svoje prevođenje i objavljivanje četrdeset i šest knjiga Starog zavjeta u izdanju Hrvatske Biblije, započetim prije deset godina« (str. IX). Posao je priveden kraju licem na Staru godinu 1983, s ponovljenim obećanjem Novoga zavjeta u istom nizu i od istoga prevodioca (str. 272).

Kako smo vidjeli u početku ovoga osvrta, Grubišićev prijevod SZ radio se spontano vođen nekim osobnim razlozima, a namijenjen prije svega hrvatskim iseljenicima. Iseljenički biljeg Grubišićeve Hrvatske Biblije vidljiv je na svakoj njezinoj stranici, utkan je unutra čitav jedan ljudski odnos prema biblijskom tekstu, ne tek na razini intelekta već negdje duboko životno, u nekoj sudbinskoj povezanosti čovjeka vjernika i svetoga teksta. Treba se potruditi oko adekvatnog pristupa ovom djelu! Napomenimo i to kako je ovo već drugi slučaj da se u razmaku od dvadesetak godina pojavio među hrvatskim iseljenicima cjeloviti prijevod SZ, najprije revidirano izdanje Šarićeva prijevoda Biblije u Madridu god. 1959, a sada ovaj Grubišićev (izdanje NZ još je i više!). Treba zato odati priznanje onima koji su u tome neposredno sudjelovali, ali i svim — na žalost tako brojnim — iseljenicima, jer zadivljuje njihova upornost i vjernička svijest, koja takvo što može ostvariti.

Osim svog iseljeničkog značaja, Grubišićev prijevod ima — i imat će — svoje značenje u hrvatskoj bibliistici uopće. Kako se u ovom prigodnom osvrtu ne radi ni o kakvoj cjelovitijoj procjeni prijevoda, to ćemo i ovdje dotaknuti tek neka načelna pitanja, koja nam se nameću samom njegovom pojavom. Svaki prijevod, pa tako i biblijski sa svim svojim osobitostima, teži za tim da bude znanstveno pouzdan i jezično (literarno) dotjeran. U slučaju Biblije naglasak je danas općenito radije stavljen na »doslovnost«, no ima i izrazito literarnih prijevoda. U svakom slučaju, prevodilac unaprijed mora biti načistu. Mislim, nadalje, da se o ujednačenosti prijevoda — razlog koji spominje Grubišić — može govoriti tek pošto se načinio takav izbor. Grubišićev se prijevod u tom pogledu, čini se, nije unaprijed opredijelio. S jedne strane, prijevod bi htio biti što bliži tekstu — u čemu je više puta bolje uspio od zagrebačke Biblije — htio bi, dakle, biti stručan (i sam, naime, spominje kako u prijevod treba unositi znanstvena dostignuća), no pod tim mu vidom nedostaje toliko toga, počev od činjenice da se u takvo što jednostavno ne smije upuštati bilo koji pojedinac, jer to prelazi kompetencije pojedinačne stručnosti. S druge strane, sa stanovišta jezika, upravo zbog literarne ujednačenosti, opravdano je da bi sav posao obavljao isti čovjek. Bez obzira u kojoj je mjeri u tom smislu uspio Grubišićev prijevod — neka o tome pozvaniji sude — na literarnom planu neosporna je leksička zanimljivost ovoga prijevoda.

Vremenska podudarnost dovršenja Grubišićeva Starog zavjeta s pokretanjem Štambukove *Hrvatske znanstvene Biblije* nameću neka daljnja načelna razmišljanja oko priređivanja biblijskih tekstova i njihovih komentara na hrvatskom. Za razliku od Grubišićeve biblioteke od osam knjiga, od Štambuka imamo do sada samo jednu, što je ipak dovoljno u ovaj čas, jer predstavlja korak dalje u smislu stručnog biblijskog rada.

Kako kaže naslov, Štambukov niz želi biti »znanstven«. Konačno, nešto od onoga za čim se odavno osjeća potreba! Jer, takve hrvatske biblijske komentare lako bi bilo pobrojiti, možda čak na prste jedne ruke! Ipak... ako do

sada nemamo bogzna što, ne bi li trebalo najprije dobro razmisliti kakvi bi nam komentari — i prijevodi — danas trebali? Štambukovih nekoliko vrlo općenitih načela, otisnutih na zasebnom listiću uz njegov prijevod i komentar *Pjesme nad pjesmama*, kao i uzorak niza, nisu u tom smislu dovoljni. Nema sumnje da je filološki dio Štambukova komentara bolji dio rada. Hvalevrijednim smatram također što on ne prevodi tekst iznova već slijedi prijevod zagrebačke Biblije, a mijenja ga gdje to smatra potrebnim. Mislim da je, osim toga, neophodno voditi računa, koliko je to moguće, o svim dosadašnjim hrvatskim prijevodima, uključujući i starohrvatske (u ovom slučaju tekst je već objavio Hamm u *Slovu*, br. 6—8, god. 1957), ugrađujući ih u filološko-egzegetski sloj komentara. Povrh ovoga ugrađivanja, trebalo bi bolje postaviti uvodni dio u pojedine knjige. Širi uvodi u povijest istraživanja i sadržaj (poruku, teologiju) knjige sve su više zastupani u stručnim komentarima, jer, rezultati su neodvojni od načina (metoda) istraživanja, koje stoga treba uvijek pojašnjavati. U tom uvodnom dijelu zasebno poglavlje trebalo bi posvetiti dosadašnjim nastojanjima u nas. To ne tek usput ili za ukras, već zauzimajući kritički stav, dakle, posve ozbiljno, jer, tko je pozvaniji ocijeniti nečiji prevodilački ili komentatorski rad od samoga komentatora koji studira tekst uzduž i poprijeko? Razlog pak takvog postupka nije tek nacionalno-biblijsko-povijesne već i hermeneutske naravi! Samo na taj način naša biblijska znanost poprimit će specifične hrvatske crte, i samo tako će se podržavati kontinuitet rada na tekstu koji inače odavno postoji. Sve to ne bi uopće išlo na uštrb »znanstvenosti«.

Dakle, s obzirom na spomenuto načelno razmišljanje o novim hrvatskim prijevodima i komentarima, smatram kako bi prednost trebalo dati stručno pisanim komentarima i pomno revidiranim popratnim prijevodima. Ako ništa više, takvim ćemo radovima u svakom slučaju napraviti ono što nama treba, komentar i prijevode kakvi nama odgovaraju, a što nam tuđi komentari i prijevodi nikada neće dati!

O samom prijevodu iz našega kratkog uvida reći ćemo na kraju samo ovo: Grubišićev prijevod u mnogo je slučajeva približio hrvatski tekst originalu, odlikuje se smionim prevodilačkim rješenjima, a njegovu vrijednost treba tražiti, čini se, prije svega na razini leksika. Stoga je ovaj golemi pothvat Silvija Grubišića vrijedan doprinos hrvatskoj biblijskoj znanosti.